

ASPECTE GENERALE PRIVIND POLITICA EXTERNĂ A ȚĂRILOR ROMÂNE ÎN PERIOADA 1678—1688

MATEI D. VLAD

Începînd din a doua jumătate a secolului al XVII-lea și continuînd, desigur, în veacul următor, țările române au ajuns la *interferența* intereselor militare și politice ale celor trei mari imperii: *Turcia, Austria și Rusia*. În această perioadă — cum s-a subliniat recent — situația poporului român „a fost agravată de dominația marilor imperii vecine, otoman, habsburgic, țarist — îndeosebi de dominația otomană — care prin războaie, prăzi și biruri au secătuit, veacuri de-a rîndul, avuția țărilor românești”.¹

Datorită rezistenței eroice a poporului nostru, domnic să-și apere cu orice preț libertatea și glia străbună, Poarta otomană n-a putut însă transforma niciodată țările române în pașalîcuri — cum a procedat cu statele de la sudul Dunării sau cu Ungaria — fiind nevoită să le lase o organizare politică și administrativă proprie.

Tentativele de emancipare a țărilor române de sub jugul otoman de la mijlocul veacului al XVII-lea, odată cu venirea lui Mihnea al III-lea pe tronul Țării Românești (1658—1659), n-au avut succes, dar acțiunile întreprinse pentru aceasta se înscriseră în galeria marilor fapte de arme ale strămoșilor. A fost de fapt ultima ridicare *fățișă* a românilor din acest secol.

După această mare răscoală antiotomană, țările române vor cădea tot mai mult sub dependența turcească, nu vor mai fi posibile *acțiuni armate* de amploare contra acestor asupritori de veacuri. Voievozii români își vor da tot mai mult seama că numai prin forța armelor nu vor putea înlătura stăpînirea turcească și unii dintre ei vor căuta, pe cărările deseori întortocheate ale *diplomației*, să încadreze țările noastre în marile alianțe antiotomane, să le apropie de Habsburgi sau de noua forță care apărea pe scena Europei, Rusia țaristă. Locul luptei militare va fi luat tot mai mult de lupta *diplomatică* și *ideologică*, care va purta ideea de unitate a românilor, prin tot mai numeroasele scrieri și curente generatoare de unitate din această perioadă.

În ultima parte a secolului al XVII-lea, în timp ce puterea Austriei și Rusiei creștea, Poarta otomană s-a găsit deseori în situații precare pe plan extern, trebuind să facă față mai multor state coalizate împotriva ei. În această situație, forțată de împrejurări, Turcia a încercat să-și rezolve dificultățile militare și politice pe seama poporului român, nesocotind obligațiile asumate prin

¹ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste, multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, Editura Politică, București, 1975, p. 29.

*Capitulații*². Acest fapt a determinat pe unii domnitori români să caute să se folosească atât de rivalitatea austro-turcă, cât și de cea ruso-turcă (ce s-a accentuat la începutul veacului al XVIII-lea), spre a putea dobândi neatârtnarea țărilor lor. În acest scop, ei vor iniția sisteme de alianțe, negocieri de tratate, inițiativele pornind când dintr-o parte, când din alta. În veacul al XVII-lea, mulți domnitori din Țara Românească și Moldova, precum și unii principii din Transilvania, au promovat o asemenea politică, dar aceasta caracterizează mai ales domnia lui Șerban Cantacuzino în Țara Românească, precum și ultima domnie a lui Gheorghe Duca (1678—1683) în Moldova și pe cea a lui Constantin Cantemir (1685—1693).³

Într-adevăr, în perioada care face obiectul articolului de față, dar și după aceea, Țara Românească, printr-o anumită stabilitate internă care a determinat unele domnii mai lungi și mai importante, va juca rolul de portdrapel al luptei pentru neatârtnare și al unității românești. De aci vor porni unele inițiative, atât pe plan politic, dar și spiritual.

Cercetări relativ recente au dovedit că în răstimpul cuprins între 1678 și 1688, Țara Românească, Moldova și Transilvania, ultimele două antrenate de curtea domnească de la București, au avut o *singură politică externă*, politică prin care țările române s-au înscris în diplomația Europei ca factori activi.⁴

După cum se cunoaște, luptele dintre Cantacuzini și Băleni, începute în timpul domniei lui Grigore Ghica (1660—1664), s-au terminat la sfârșitul anului 1678 prin dobândirea scaunului Țării Românești de către Șerban Cantacuzino, tron pe care a izbutit să-l dețină până la sfârșitul vieții (1688).

Șerban Cantacuzino a fost una dintre figurile interesante de voievozi din istoria medievală a patriei noastre. Viața lui s-a desfășurat deseori sub semnul neprevăzutului, unde elementul romantic s-a împletit strâns cu cel fabulos.⁵ Călugărul catolic Giovanni Battista Del Monte, care a trăit o vreme la curtea lui Șerban, neamestecat în luptele interne, a scris: „Cît sînge nevinovat a vărsat și cîte jafuri, în chipul cel mai crud a făcut, nu e cu puțință a se povesti în puține cuvinte”.⁶ La rîndul ei, cronica Bălenilor, referindu-se la perioada de dinainte de domnie, conturează personalitatea tenace a lui Șerban Cantacuzino spătarul, prin unele replici care arată voința lui de-a reuși prin orice mijloace, mai ales prin bani și încrederea în victoria familiei lui ambi-

² În această privință, vezi Ștefan Ștefănescu, capitolul „Capitulațiile”, în lucrarea: *Țara Românească de la Basarab I „Întemeietorul” pînă la Mihai Viteazul*, Edit. Academiei, București, 1970, p. 103—140; vezi și Nicolae Copoiu, „Capitulațiile” — *tratate fundamentale privind istoria suveranității de stat a țărilor române*, în „Magazin istoric”, nr. 3, 1975, p. 33—36.

³ Cf. Ion Bodunescu, și Ion Rusu-Șirianu, *Descifrarea unei istorii necunoscute*, Edit. militară, 1973, p. 159—160.

⁴ Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *Constantin Vodă Brîncoveanu* Edit. științifică, București, 1969, p. 397.

⁵ Cf. Corneliu Dima-Drăgan și Livia Bacăru, *Constantin Cantacuzino Stolnicul*, Edit. Albatros, București, 1970, p. 35.

⁶ Apud G. G. Ursu, *Memorialistica în opera cronicarilor*, Edit. Minerva, București, 1972, p. 166.

țioase : „Iar Șerban spătar, frate-său, au zis că va face pod dă pungi de la saraiul românesc pînă la al vizirului și tot îi va fi pă voie“. ⁷

Istoria nu l-a văzut altfel. Dar, Șerban Cantacuzino n-a fost voievodul lipsit de vitejie și de spirit diplomatic ascuțit. El a croit planuri mărețe de stăpînire a țărilor române, voind să-l imite în această privință pe Mihai Viteazul. ⁸ Este adevărat, în mai toate acțiunile sale, el a strecurat cîte un strop de aventură care contopește realitatea în legendă. Totuși, epoca lui de domnie a rămas marcată în istoria țării prin multe acțiuni militare și culturale remarcabile. ⁹ Aceasta rezultă și din faptul că, numai cu un an înaintea morții sale, într-o prefață a *Bibliei* grecești tipărită în anul 1687 la Veneția, frații Glykys (greci de origină) aduceau un frumos elogiu lui Șerban Cantacuzino, elogiu care evidențiază personalitatea politică a domnitorului și arată rolul pe care acesta voia să-l joace în contextul evenimentelor sud-est europene de la sfîrșitul veacului al XVII-lea.

Ca membru al celei mai puternice familii boierești din Țara Românească, Șerban Cantacuzino a primit o educație aleasă la Academia domnească din București ¹⁰, la Colegiul din Tîrgoviște, în care și-a pus amprenta ideilor umanistul Paisie Ligaridis, și în marea școală grecească de la Constantinopol. La aceasta din urmă, alături de alți români de seamă ai timpului, Nicolae Milescu, patriarhul Notara Dositei, Dimitrie Cantemir și alții, viitorul voievod a ascultat prelegerile vestitului dascăl Gheorghe Vlassios. Deoarece în această mare școală, accentul se punea pe *umanismul grec* de esență bizantină, umanism fondat pe ideile neoaristotelice, dascălii care l-au instruit pe Șerban Cantacuzino i-au format o gîndire de factură europeană, care nu avea nimic comun cu spiritul fatalist oriental. ¹¹ Ca urmare a cunoștințelor dobîndite, Șerban Cantacuzino și-a format convingerea că istoria este în continuă schimbare și a încercat să introducă conceptul de lege în raporturile dintre state, devenind un fel de precursor al dreptului internațional într-o perioadă cînd domnea liberul arbitru. ¹²

Avînd o formație intelectuală solidă și cunoscînd bine desfășurarea evenimentelor europene, încă din epoca anterioară a domniei, cînd a fost înalt dragător, Șerban Vodă a dus o politică de realism și a încercat să introducă principiul echilibrului în Peninsula Balcanică. El considera, de pildă, că este posibilă reînvierea Imperiului bizantin cu ajutorul împăratului habsburgic. ¹³ În această privință, cronicarul moldovean Ion Neculce afirmă că „Șerban Vodă avea bună nădejde că va dezbate toată creștinătatea din Țarigrad încoaci de supt mîna turcilor“. ¹⁴ Această convingere corespundea și unei situații concrete existente în

⁷ Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. Const. Grecescu, Edit. Academiei, București, 1963, p. 145.

⁸ Cf. Ștefan Pascu, *Marea adunare națională de la Alba Iulia (încununarea ideii, a tendințelor și a luptelor de unitate a poporului român)*, Cluj, 1968, p. 33.

⁹ Corneliu Dima-Drăgan și Liviu Bacăru, *op. cit.*, p. 35.

¹⁰ Cf. Ariadna Camariano-Cioran, *Academiile domnești din București și Iași*, Edit. Academiei, 1971, p. 216; vezi și idem, *Les académies princiers de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs*, Thessaloniki, 1974, p. 290.

¹¹ Radu Ștefan Ciobanu, *Orașul București în politica balcanică a lui Șerban Cantacuzino*, în „Materiale de istorie și muzeografie“, vol. IX, 1972, p. 129—130.

¹² Ștefan Ionescu și Panait, I. Panait, *op. cit.*, p. 407—408.

¹³ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VI, București, 1938, p. 338.

¹⁴ Ion Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. Iorgu Iordan, București, 1955, p. 168.

această vreme în sudul Dunării, unde la inițiativa papei Inocențiu al XI-lea (1676—1689), Habsburgii urmăreau, sub conducerea lui Leopold I (1658—1705), să-i izgonească pe turci din Peninsula Balcanică, să cucerească Constantinopolul și prin această schimbare a raportului de forțe să compenseze înfrîngerile lor din Occident.¹⁵ Politica Habsburgilor a provocat însă reacția firească a Porții otomane. Conflictul dintre cele două puteri, pînă aci latent, a izbucnit și s-a extins imediat, atrăgînd în vîltoarea sa Polonia, aparent renăscută sub conducerea lui Ioan Sobieki (1674—1696), Rusia, Veneția și, în fine, Franța și Anglia care nu erau pentru modificarea situației balcanice pentru a nu fi afectate interesele lor.¹⁶ În asemenea condiții, așa cum s-a spus, țările române au devenit treptat din obiect, subiect al istoriei europene prin atenția de care se bucurau mai ales din partea puterilor vecine, interesate fiecare din motive specifice, să pătrundă cît mai adînc în Peninsula Balcanică.¹⁷

Ocuparea tronului de către Șerban Cantacuzino, într-un moment extrem de dificil, de căutare a unei noi structuri spațiale în Balcani, a ridicat în fața sa problema găsirii unor noi coordonate, menite să-i permită continuarea existenței Țării Românești de care era legat prin toată activitatea și familia sa. Înconjurîndu-se de oameni destoinici, ca stolnicul Constantin Cantacuzino, fratele său, tînărul Constantin Brîncoveanu, nepotul său și fiind interesat în prăbușirea grabnică a Imperiului otoman, Șerban Vodă a dus o politică externă căreia i-a imprimat un *caracter românesc*, apărînd interesele tuturor românilor pe care a încercat să-i reunească și în același timp a imprimat politicii sale externe un *caracter balcanic*, urmărind formarea unui larg front antiotoman, care sub conducerea sa trebuia să ducă la refacerea marelui imperiu bizantin din evul mediu.¹⁸ Acest plan, cunoscut și contemporanilor, a fost redat admirabil de Ion Neculce atunci cînd a scris: „gîndul și gătirea lui Șerban Vodă era să fie el împărat în Țarigrad”.¹⁹ A fost, în tot cazul, un mare adversar al otomanilor. Dimitrie Cantemir, făcîndu-i un portret favorabil, relatează că voievodul Șerban, adresîndu-se boierilor apropiați (Constantin Stolnicul Cantacuzino și Constantin Brîncoveanu), le-a declarat că „lui îi este mai dulce să moară laolaltă cu atîția prinți creștini, luptători pentru Cristos, decît să trăiască, chiar în domnie, o mie de ani sub jugul turcesc”²⁰ (s.n.). De altfel și alte izvoare ale timpului recunosc că Șerban Cantacuzino era hotărît să desfășoare o politică cutezătoare, vastă ca idei, minuțioasă și complicată.²¹ În întreaga lui domnie a întreprins acțiuni menite să ducă la eliberarea celor trei țări române de sub jugul otoman și la includerea lor într-un stat ce ar fi trebuit să fie sub conducerea sa. Aceste aspirații au fost surprinse în mod sintetic de anonimul brîncovenesc care spune despre Șerban Vodă că: „Întîi pohtiea pururea să fie domnii în Țara Româ-

¹⁵ Cf. Radu Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 130.

¹⁶ *Ibidem*, p. 131.

¹⁷ Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 30.

¹⁸ Radu Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 130.

¹⁹ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 168.

²⁰ Dimitrie Cantemir, *Viața lui Constantin Cantemir*, ed. Radu Albala, Edit. Minerva, București, 1973, p. 133.

²¹ Cf. Virgil Zaborovschi, *Politica externă a celor trei țări românești, Țara Românească, Transilvania și Moldova de la asediul Vienei (1683) pînă la moartea lui Șerban Cantacuzino și venirea pe tron a lui Constantin Brîncoveanu (1688)*, București, 1925, p. 140.

nească din neamul Cantacuzinilor. Al doilea cerea și Țara Moldovei să fie în seama lor și domn cantacozin să fie. Al treilea cerea să fie domnii singuri stăpînitori, cum va vrea să facă cu țara și cu ai țării și de nimeni opreală să n-aibă. A patra cerea să le dea o parte de loc a Ardealului unde sînt cetățile acestea Logoșul, Cavaran Sebeșu, Mehedia, Lipova cu ținutul Amlașului ca să fie de moșie cu privilegii de la împăratul date neamului cantacuzinesc,... să aibă acele olate ale Ardealului să șază la dînsule pentru hrana lor²².

În timp ce în Țara Românească, Șerban Cantacuzino, în cadrul marilor sale planuri de reînviere a Bizanțului, la al cărui tron credea că are dreptul, făurea planuri de unire a celor trei țări române, în Moldova se afla Gheorghe Duca (1678—1683), domnind aci pentru a treia oară, după ce ocupase, înaintea lui Șerban, timp de cinci ani, și scaunul Țării Românești (1673—1678).

La asediul Vienei din 1683, după cum este îndeobște cunoscut, au participat și voievozii români care, deși fuseseră obligați de turci să lupte împotriva creștinilor, au acționat în sprijinul asediaților, prin solii încurajatoare sau prin intervenții militare simulate.

Încă de la începutul campaniei, sultanul Mahomed al IV-lea (1648—1687) dăduse poruncă lui Șerban Cantacuzino și lui Gheorghe Duca, precum și principelui Transilvaniei, Mihai Apafi (1661—1690), să participe la asediul Vienei alături de oștile otomane. Un raport italian menționează că la acest asediu au participat 4000 de ostași munteni, 2000 de ostași moldoveni și 6000 de ostași transilvăneni. În fruntea unităților moldovenești s-au aflat numeroși boieri, printre care și cronicarul Miron Costin.²³ Aici, sub zidurile Vienei s-a realizat însă o acțiune antiotomană românească, mascată, izvorită dintr-un imbold de conștientizare și din solidaritate creștinească.

Într-adevăr, în ciuda măsurilor de supraveghere luate de otomani, care nu aveau prea mare încredere în fidelitatea românilor, cei trei voievozi, și în primul rînd Șerban Cantacuzino, nu s-au rezumat numai în a le transmite asediaților informații ci au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a le facilita victoria. Așa, de pildă, Șerban Cantacuzino s-a angajat față de austrieci să stea pasiv pe cîmpul de luptă cu cei 4000 de ostași ai săi, permițîndu-le imperialilor să acționeze în voie pe celelalte flancuri. Se poate spune, fără exagerare, că pasivitatea domnitorului moldovean Gheorghe Duca, dar mai ales acțiunile lui Șerban Cantacuzino au contribuit într-o măsură însemnată la salvarea Vienei, oferind creștinilor răgazul necesar pentru regrouparea forțelor și pentru declanșarea contraofensivei. Dealtfel, domnii țărilor române și-au dat seama ce urmări grave ar fi avut pentru ei o victorie otomană. De aceea, chiar fără să se fi înțeles între dînșii, atît Gheorghe Duca cît mai ales Șerban Cantacuzino au uitat, pentru moment, toate neînțelegerile care-i dezbinau și au conlucrat pentru zădărnicierea planurilor vizirului Kara-Mustafa. Numai astfel Ioan Sobieski a putut sosi la timp cu armatele sale în ajutorul asediaților, să despresoare Viena și să-i înfrîngă pe turci.²⁴ Nu întîmplător, cinci ani mai tîrziu (la 24 februarie 1688), generalul austriac Wallstein, într-o scrisoare adresată lui Șerban Cantacuzino, îi sco-

²² *Istoria Țării Românești (de la octombrie 1688 pînă la martie 1717)*, ed. Constantin Grecescu, Edit. științifică, București, 1959, p. 14.

²³ Cf. Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 32.

²⁴ Cf. Veniamin Ciobanu, *Munteni și moldoveni la asediul Vienei*, în „Magazin istoric”, nr. 1, 1970, p. 53—56.

tea în evidență „acele frumoase fapte ce Măria ta ai făcut în vremea înconjurării Vienei, de când ai întors a lor slobozire”.²⁵

Înfrângerea turcilor în fața Vienei a trezit mari speranțe în inima lui Șerban Cantacuzino, i-a întărit poziția și i-a permis să-și contureze cu mai multă exactitate liniile directoare ale politicii sale externe. Aceasta a făcut să se discute în cancelariile diplomatice ale Europei occidentale că în condițiile decăderii statului otoman, sub conducerea voievodului muntean se va putea ajunge la formarea unui bloc politic și militar al celor trei țări române care ar putea acționa contra turcilor împreună cu împăratul Leopold I.²⁶ În această privință, ambasadorul Franței la Constantinopol, Sebeville, scria într-un raport diplomatic expediat către regele Ludovic al XIV-lea, la 28 septembrie 1683, următoarele: „este sigur că moldovenii, valahii și transilvănenii (s.n.) cer protecția împăratului și a regelui Poloniei pentru scuturarea jugului tiranic al turcilor”.²⁷ În tot cazul, trebuie să subliniem faptul că discuțiile purtate în cancelariile politice europene, cu privire la confederarea țărilor române, nu erau lipsite de sens și conțineau mult adevăr în ele.

Asemenea proiecte de coalizare și confederare a țărilor române nutrea și domnul Moldovei Gheorghe Duca care, după asediul Vienei, cum afirmă Neculce, „să ispita să fie craiu în Țara Ungurească (adică în Transilvania — nota noastră), și un ficior a lui în Țara Moldovei domnu, și altul în Țara Munte-nească.”²⁸ Cel care va domina însă viața politică a țărilor române în acest deceniu, va fi domnul Țării Românești, Șerban Cantacuzino.

După marile înfrângeri suferite de turci, îndeosebi cea de la Kalemberg (1683), Șerban Cantacuzino inițiază o serie de tratative secrete în vederea trecerii de partea Habsburgilor și a scuturării dominației otomane, dar fără a îndrăzni să se declare pe față.²⁹ Totodată, el a întreprins toate demersurile necesare pentru a ajunge la o alianță cu Transilvania. Acțiunea a fost înlesnită și de faptul că legăturile Cantacuzinilor cu Ardealul dăinuiau încă din timpul domniei lui Gheorghe Rakoczi al II-lea (1648—1660). Acesta oferise adăpost bătrînului Constantin Cantacuzino la 28 februarie 1658, iar fiului său Drăghici îi acordase, la 13 septembrie 1658, titlul de nobil transilvan.³⁰ Nu trebuie să uităm nici faptul că, zece ani mai târziu, în 1668, a ajuns mitropolit al Țării Românești, călugărul Teodosie, originar din satul Veștem (lângă Sibiu), omul Cantacuzinilor.³¹

Cu doi ani înainte de urcarea în scaunul domnesc de la București, la 6 noiembrie 1676, Șerban Cantacuzino împreună cu fratele său, Mihai Cantacuzino, au depus jurământ principelui Mihai Apafi că vor fi „direapte slugi și credin-

²⁵ Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. N. Iorga, București, 1902, p. 248.

²⁶ Cf. Vasile Mihordea, *Știri privitoare la războiul turco-german din 1686*, în „Revista istorică română”, nr. XXII (1936), p. 141.

²⁷ Apud Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 40 (nota 25); cf. și Radu Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 133 (nota 31).

²⁸ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 162; Cf. și Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 33.

²⁹ *Istoria României*, vol. III, Edit. Academiei, București, 1964, p. 202.

³⁰ Ștefan Metes, *Șerban Vodă Cantacuzino și biserica românească din Ardeal*, Vălenii de Munte, 1915, p. 45.

³¹ Ștefan Metes, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII—XX*, Edit. științifică, București, 1971, p. 142.

cioși".³² Aceste legături tradiționale s-au intensificat după obținerea domniei. Ele au fost determinate și de faptul că Polonia și Austria emiteau pretenții asupra țărilor române. Polonia era convinsă că după ce va învinge pe turci într-o mare bătălie, va trece apoi la ocuparea teritoriilor pe care le rîvnea. La rîndul ei, Austria, care vroia să aibă Dunărea hotar cu Poarta otomană, a trimis la București, în primăvara anului 1684, pe omul împăratului Leopold I în Balcani, pe contele Csáky, și pe iezuitul francez Antoine Dunod, agentul Vaticanului. În anul următor, în februarie 1685, Șerban Cantacuzino, prudent și circumspect, purta discuții cu Antoine Dunod pentru a pregăti o bază diplomatică în vederea viitoarelor acțiuni militare antiotomane. Scopul principal al misiunii lui Antoine Dunod era deci să ajungă la formarea unei confederații de durată între Țara Românească și Transilvania care urma să treacă apoi sub autoritatea împăratului austriac.³³ Șerban Cantacuzino care participase și inspirase în parte acest plan era pentru o confederație transilvano-munteană dar avea în vedere numai interesele celor două țări care trebuiau să se prevină de orice primejdii și lovituri pregătite împotriva lor. Dacă la baza acestei înțelegeri ar fi stat adevărul și bunacredința, rezultatul ar fi putut fi, într-adevăr, pozitiv.

Șerban Cantacuzino a înțeles, însă, că atît Polonia cît și Austria urmăreau în primul rînd să pună stăpînire pe toate cele trei țări române. În ciuda scopurilor urmărite de către curtea imperială veneză, Șerban Cantacuzino a reușit să încheie, la 1 iunie 1685, un tratat defensiv cu principele Mihai Apafi al Transilvaniei. Tratatul a fost semnat de o delegație de boieri formată din Matei Cantacuzino, fratele său, Barbu Miclescu, banul Craiovei și spătarul Vintilă Corbeanu. În acest tratat se prevedea apărarea intereselor ambelor țări în fața Habsburgilor și a turcilor, subliniindu-se, la cererea expresă a delegației muntene, că se vor respecta legea și obiceiurile românilor amenințați în acea vreme de catolicizare.³⁴ De altfel, încă mai dinainte, Șerban Cantacuzino se amestecase în treburile religioase ale Ardealului, avînd un punct comun de vedere cu mitropolitul Sava Brancovici, în ceea ce privește poziția politică pe care trebuiau s-o adopte față de imperiali. Îl și sprijinise pe Sava, persecutat de calvini, să-și reocupe scaunul mitropolitan din care fusese înlăturat, considerîndu-l *mitropolitul său pentru Ardeal*. Prin aceasta, Șerban Cantacuzino a obținut un succes diplomatic deosebit, impunînd Habsburgilor respectarea tradiției ce dănuia de la Mihai Viteazul și anume ca alegerea mitropolitului de la Alba Iulia să fie făcută de sinodul Țării Românești, întărind conștiința de unitate a românilor de pe ambele versante ale Carpaților.³⁵

Interesul de care a dat dovadă Șerban Cantacuzino față de problemele religioase ale românilor de peste munți are și o pronunțată nuanță politică. El a considerat, sub raport spiritual, pe românii transilvăneni ca fiind una cu proprii lui supuși, întărind astfel blocul ortodox românesc, iar aceasta, pentru ideea de unitate politică, a însemnat foarte mult.

³² Ștefan Meteș, *Șerban Vodă Cantacuzino și biserica românească din Ardeal*, Vălenii de Munte, 1915, p. 45.

³³ Cf. Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 40.

³⁴ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VI, București, 1938, p. 339—340.

³⁵ *Ibidem*, p. 341.

Șerban Cantacuzino a manifestat un interes deosebit și față de Moldova asupra căreia emitea drepturi de stăpânire în virtutea înruderii sale cu Dumitrașcu Cantacuzino (1684—1685), unchiul său, aflat acum la a treia domnie în această țară. După ce a dus tratative diplomatice cu regele polon, Ioan Sobieski, și a izbutit să-i contracareze pretențiile asupra Moldovei, Șerban vodă a intervenit ca, aici, să fie ales domnitor Constantin Cantemir (1685—1693), care i-a jurat ascultare.³⁶ Drept recunoștință, domnitorul moldovean a trimis în 1686 o delegație de boieri la București care, în urma negocierilor avute, Moldova a aderat și ea la alianța perpetuă dintre Țara Românească și Transilvania, încheiată cu un an mai înainte.³⁷ Referindu-se la aceste tratative, marele cărturar Dimitrie Cantemir afirmă în lucrarea dedicată tatălui său că „Șerban, știindu-l pe Cantemir, domnul Moldovei, nu numai prieten de taină, dar și vestit în ale războiului și cu fapta și cu numele, încearcă, printr-un om sigur, să-l ademească la părerea lui”. Constantin Cantemir a răspuns cu înșuflețire la propunerea lui Șerban vodă arătând că „ar fi de o mie de ori mai bucuros să moară în tabăra creștină alături de creștini decât să trăiască fericit slujindu-l pe turcul asupritor” (s.n.). A avut însă unele rezerve față de planul antiotoman al lui Șerban Cantacuzino, atrăgându-i atenția că „deși nemții, neconținți biruitoari asupra turcilor, au împins oștile creștinești pînă aproape de Sofia, totuși mare este depărtarea dintre dinșii și muntenii și moldovenii (s.n.), iar cu tătarii, atît cei de la Crîm, cît și cei din Bugeac, prea sîntem vecini de aproape”.³⁸ Aceasta nu însemna însă că bătrînul domn moldovean, Constantin Cantemir, oștean ales, nu era și el doritor să scape de stăpînirea turcească. Dimpotrivă, numai că el manifesta o prudență mai mare, deoarece războiul Ligii creștine împotriva turcilor și în special al Poloniei urma să se desfășoare pe teritoriul Moldovei. De altfel, în tot timpul domniei lui, o parte a Moldovei de nord a fost ocupată de poloni, care făceau incursiuni în restul țării. Din această cauză mereu s-au dat lupte între moldoveni și diferite detașamente polone, lupte din care Dimitrie Cantemir a căutat să facă un titlu de glorie militară pentru părintele său.³⁹ Fapt este că domnul Moldovei, Constantin Cantemir, a fost un adversar al polonilor și a încercat să se opună cu armele pătrunderii lor în Moldova. Motivul principal al rezistenței lui Constantin Cantemir împotriva polonilor a fost, se pare, politica de cîmpire a regelui Ioan Sobieski. Acesta voia să asigure domnia în Polonia a fiului său (Iacob Sobieski) și să-i alcătuiască un domeniu ereditar în Moldova, în care și moștile boierilor ar fi încăput, măcar în parte, pe mîna nobilimii polone.⁴⁰

În vederea extinderii stăpînirii sale asupra Moldovei, regele Sobieski a întreprins două expediții, una în anul 1686 și alta în 1691. Învîgătorul de la Viena n-a avut însă în Moldova același succes ca în Austria și a fost silit de mica oaste a lui Constantin Cantemir să se retragă atît cu prilejul primei expediții cît și cu al celei de a doua, care s-a terminat cu tot așa de puțină izbîndă

³⁶ Cf. A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a, vol. VII, București, 1929, p. 267.

³⁷ Cf. Radu Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 133.

³⁸ Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 127.

³⁹ *Ibidem*, p. 77—123.

⁴⁰ Cf. P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir (viața și opera)*, Edit. Academiei, 1958, p. 31—32.

ca și cea dintâi.⁴¹ În cea de-a doua expediție se așază și episodul apărării cetății Neamțului de cei nouă „vînători“ sau „plăieși“, episod amintit și de Dimitrie Cantemir, cînd numai după patru zile de asediu, regele a izbutit s-o cucerască.⁴²

Constantin Cantemir nu a fost — cum s-a spus de unii istorici — un domn turcofil, pentru că el se temea atît de puterea turcilor, dar mai ales de intențiile cotropitoare ale polonilor. Aceasta rezultă cu claritate din tratatul secret încheiat de el cu austriecii, la 15 februarie 1690⁴³, între cele două expediții ale lui Sobieski. Acest tratat, datat din Sibiu, prevedea, între altele, că austriecii vor elibera Moldova de turci, dar moldovenii urmau să treacă de partea lor numai după ce aceștia vor ajunge la Siret și vor ocupa Brăila. Trebuie să precizăm însă că în momentul cînd Constantin Cantemir a semnat tratatul, austriecii cuceriseră deja Transilvania și se apropiau de Moldova, dar în curînd au fost respinși de turci, de munteni și astfel tratatul nu s-a mai aplicat.⁴⁴

Formarea blocului antiotoman între cele trei țări române, pe baza înțelegerilor bilaterale inițiate de Șerban Cantacuzino, în anii 1685 și 1686, a avut o mare importanță în lupta poporului nostru pentru independență și unitate națională. Un filon puternic, conștiința unității de neam, limbă și teritoriu, ca urmare a ideilor răspîndite de marii cronicari ai acestui veac, viața economică și spirituală, toți acești factori legau pe românii de pretutindeni, ducîndu-i, deseori, pe același cîmp de luptă împotriva dușmanilor, iar pe voievozii lor la inițierea unor acțiuni diplomatice și militare comune. Numai așa se explică de ce conducătorii celor trei țări descopereau rațiuni din ce în ce mai puternice și interese tot mai numeroase pentru a-și strînge rîndurile.⁴⁵ Asemenea acțiuni au făcut ca în anul 1686 să se vorbească din nou, în cancelariile europene, despre posibilitatea încheierii unei alianțe între Țara Românească, Moldova și Transilvania.⁴⁶

În timp ce țările române depuneau eforturi diplomatice susținute pentru strîngerea și unirea forțelor lor într-un singur bloc militar, Liga Sfîntă de la Linz (creată în martie 1684) obținea succese diferite pe fronturile de luptă duse împotriva turcilor. Astfel, dacă oștirile celor doi țări, Ivan al V-lea și Petru cel Mare, și ale regelui polon, Ioan Sobieski, erau stînjinite în acțiunile lor de tătari, în schimb trupele habsburgice, după cucerirea Budei (septembrie 1686), își continuau înaintarea spre Serbia, reușind să obțină o strălucită victorie la Harkány, lîngă Mohács (august 1687). Aceste victorii au dus la încorporarea Ungariei la Imperiul habsburgic prin încoronarea lui Iosif I, fiul lui Leopold, ca rege (decembrie 1687), recunoscut de dieta convocată la Pressburg (Bratislava) de nobilii maghiari favorabili Austriei.⁴⁷

⁴¹ *Ibidem*, p. 33.

⁴² Cf. Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 151—153.

⁴³ Greșit în *Istoria României*, vol. II, p. 205, unde se dă anul 1691.

⁴⁴ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 33—34.

⁴⁵ Cf. Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 40—41.

⁴⁶ Cf. Vasile Mihordea, *Știri privitoare la războiul turco-german din 1686*, în „Revista istorică română“, nr. XXII (1936), p. 141.

⁴⁷ Cf. Ludovic Demény și Paul Cernovodeanu, *Relațiile politice ale Angliei cu Moldova, Țara Românească și Transilvania în secolele XVI—XVIII*, Edit. Academiei, București, 1974, p. 177.

Victoriile obținute de armatele imperiale pe frontul din Ungaria au agravat însă situația Transilvaniei. Dar, Austria ținea să dea ocupării Transilvaniei un caracter legal, cu alte cuvinte o voia ca o moștenire de drept a regilor maghiari, obiect al eliberării. Și încă a unei eliberări liber consimțite, solicitată de puterile politice „legitime“ ale țării. Noua stăpânire trebuia astfel să se întemeieze pe puterile politice constituite ale principatului, pe clasele lui stăpânitoare, îndeosebi pe nobilime, pe un statut constituțional admis de ele.⁴⁸ În acest scop, Viena s-a străduit, la început, să convingă nobilimea transilvăneană că n-are încotro și că trebuie să accepte „protecția“ imperială. Transilvania ar fi avut acum nevoie de un aliat puternic. Turcia însă, învinsă, era prea slabă pentru a-i putea da ajutor militar. De această situație au profitat austriecii care au impus Transilvaniei așa-numitul tratat „hallerian“ (după numele lui Ioan Haller, autorul tratatului) încheiat la Viena, la 28 iunie 1686, între împăratul Leopold I și principele Mihai Apafi. Prin acest tratat, ca și prin cel din 27 octombrie 1687, încheiat la Blaj, s-a impus primirea armatelor austriece pentru „iernat“, în douăsprezece orașe. De asemenea, Austria a cerut principatului transilvănean o contribuție anuală de 700.000 de florini.⁴⁹

Un an mai târziu, în 1688, a sosit în Transilvania generalul Anton Caraffa care a zădărnicit orice discuție în jurul anumitor condiții și a smuls declarația din 9 mai 1688 prin care nobilii au fost sfătuiți să declare că „de bună voie și îndemnați numai de rivna creștinească, renunță la protecția otomană... și sincer, și cu bună credință primesc pârinteasca ocrotire a maiestății sale pentru ei (reprezentanții nobilimii) și pentru urmașii lor din Transilvania“.⁵⁰ În același an, Dieta întrunită la Făgăraș a întărit declarația nobilimii, prin actul semnat la 13 mai 1688. Cu acest act se poate considera încheiată perioada suzeranității otomane în Transilvania și începe perioada suzeranității austriece, fiind înlocuit — cum s-a spus — „jugul de lemn al turcului cu jugul de fier al neamțului.“⁵¹ Pacea de la Karlovitz (1699) va consfinți schimbarea statutului politic al Transilvaniei. Aceasta, după 150 de ani de suzeranitate otomană, în care se bucurase de o semiindependență politică, trecuse sub stăpânirea austriacă, ce se va întinde asupra sa, cu grele consecințe.

Odată cu ocuparea Ungariei și Transilvaniei, diplomația habsburgică și-a dat în vileag intențiile sale de anexare și a celorlalte două țări române de la sud și est de Carpați. Această politică de expansiune a Habsburgilor a fost admirabil surprinsă de cronicarul moldovean Ion Neculce care spunea că „se opintia nemții să fie Dunărea hotar“.⁵² Din această cauză Șerban Cantacuzino n-a pierdut niciodată din vedere faptul că în spatele alungării turcilor din Europa stătea politica cotropitoare a Habsburgilor și într-o oarecare măsură a Poloniei. Tocmai de aceea el a evitat în permanență să se angajeze direct față de imperiul sau

⁴⁸ Acad. David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, 1967, p. 114.

⁴⁹ Cf. *Istoria României*, vol. III, Edit. Academiei, București, 1964, p. 225—231.

⁵⁰ Cf. Ștefan Pascu, în *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, ed. a II-a, Edit. Academiei, București, 1961, p. 226.

⁵¹ Cf. Ioan Lupăș, *Istoria românilor*, Sibiu, 1944, p. 303.

⁵² Ion Neculce, *op. cit.*, p. 210.

să permită folosirea teritoriului muntean ca o bază de atac împotriva Porții otomane. Cu alte cuvinte, el nu ținea să schimbe o suzeranitate cu o ocupație.⁵³

La început, pînă să-și dea seama de scopurile ascunse ale imperialilor, Șerban Cantacuzino a nutrit speranța că viitorul Țării Românești ar fi mai bine asigurat sub protecția pajurii habsburgice. Această speranță i-a fost amplificată și de unele interese personale și de familie. Ca reprezentant al vechii familii Cantacuzino, ambițiosul domn visa coroana, cum spuneam mai înainte, a împăraților bizantini, din care se considera un descendent direct, întrucît istoria înregistrase un Ioan al VI-lea Cantacuzino împărat al Bizanțului în secolul al XIV-lea (1341—1355). Aceste ambiții ale domnitorului muntean îi erau cunoscute și lui Dimitrie Cantemir care scria că „dacă Dumnezeu va îngădui biruința asupra dușmanilor și luarea Țarigradului, Șerban, ca unul ce se trage din sînge împărătesc și anume cantacuzinesc, va fi înscăunat împărat al Țarigradului”.⁵⁴ De altfel, sigiliul domnitorului Șerban Cantacuzino cuprindea în afară de vulturul Bizanțului, două enigmatice inițiale, doi Ț, pe care marele istoric Nicolae Iorga le-a interpretat că ar fi avut semnificația Țar Țarigradski, adică împărat al Constantinopolului.⁵⁵ Acest gînd i l-a fluturat cu deosebită grijă chiar curtea imperială vieneză, pentru a-l antrena, se înțelege, tot mai mult la lupta antiotomană, date fiind prestigiul și înrîurirea de care Șerban Cantacuzino se bucura în rîndul popoarelor ortodoxe din Peninsula Balcanică.⁵⁶

Pentru ca aceste proiecte să devină realizabile, Șerban Cantacuzino își dădea perfect seama că turcii trebuie, mai întîi, să fie zdrobiți pe toate fronturile și, după aceea, izgoșiți din Europa. De aceea, ca scop imediat, el își propunea recîștigarea raialelor, adică alungarea otomanilor de pe malul stîng al Dunării, și cucerirea independenței statului sub dinastia sa. Ca țel îndepărtat, Șerban vodă urmărea să dezlănțuie o răscoală generală în Balcani care să se termine cu alungarea turcilor din Europa și cu refacerea Imperiului bizantin.⁵⁷

În iarna anului 1687—1688, în urma victoriei creștine de la Mohács, care a întărit și mai mult convingerea imperialilor în înfrîngerea turcilor, au revenit la București Antoine Dunod și contele Csáky, cu misiunea expresă de a-l determina pe Șerban Cantacuzino să înceapă cît mai grabnic lupta deschisă împotriva Imperiului otoman care, după pronosticurile diplomației habsburgice, urma să se prăbușească. Concomitet cu aceștia, în 1688, a sosit și abatele Giovanni Battista Del Monte, cunoscut misionar catolic în Țara Românească, care, de asemenea, avea mandat din partea lui Leopold I să grăbească încheierea tratatelor cu domnitorul Șerban. Substratul diplomației habsburgice era de a face din Țara Românească, în caz de nevoie, teatrul de război al austrieilor în campania de alungare a turcilor din Peninsula Balcanică.⁵⁸ Dar, Șerban Cantacuzino a negociat îndelung termenii ralierei Țării Românești la războiul austro-

⁵³ Cf. S. Columbeanu și Radu Valentin, *Constantin Brîncoveanu și epoca sa*, Edit., științifică, București, 1967, p. 11—12.

⁵⁴ Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 125.

⁵⁵ Cf. N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. II, ed. a II-a, Vălenii de Munte, 1928, p. 39.

⁵⁶ Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 36.

⁵⁷ S. Columbeanu și Radu Valentin, *op. cit.*, p. 12.

⁵⁸ Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 42.

turc, reușind, prin dibăcie, să-și asigure liniștea și păstrarea țării în contra atîtor vecini lacomi și puternici.⁵⁹

Discuțiile cu trimișii speciali ai împăratului au fost duse de marele spătar Mihai Cantacuzino, fratele voievodului, și Constantin Brîncoveanu, nepotul lor. De această dată, Leopold I s-a angajat să respecte religia ortodoxă și „să păzească obiceiurile românești”, iar la încheierea păcii să scoată Țara Românească și Moldova de sub stăpînirea otomană.⁶⁰

Deși i s-a promis un ajutor de 6000 de ostași în vederea luptelor cu turcii, totuși împăratul i-a cerut închinarea țării și un tribut anual de 75.000 de taleri. Șerban Cantacuzino a refuzat să accepte toate condițiile și a insistat pentru încheierea unui tratat menit să ducă la obținerea independenței țării.⁶¹

Deși, Șerban vodă se angajase într-o politică de mare anvergură, el a intuit bine scopurile politice urmărite de Habsburgi și, pentru a evita unele surprize, a trecut la organizarea unei armate de 30.000—40.000 de oameni, formată nu numai din români, ci și din sîrbi și bulgari.⁶² Dimitrie Cantemir știa, de pildă, că „Șerban face în taină mari pregătiri de război în fundul pădurilor Țării Românești și în munții Transilvaniei” (s.n.) și că „se îngrijește de turnarea a treizeci și cinci de tunuri de război”.⁶³ Evocînd anul 1688, Neculce menționează, de asemenea, că : „Șerban vodă făcuse gătire mare de oști în Țara Muntenască, și făcuse cîteva vase, șeici la Argeș, cu zahară, de sta gata să scoboare pe Dunăre”.⁶⁴ Cu această armată, Șerban Cantacuzino urma să deslănțuie răscoala împotriva turcilor numai în momentul cînd prăbușirea lor pe fronturi era sigură. Totodată, pentru a contracara presiunea austriacă, el a trimis, încă de la începutul anului 1688, pe arhimandritul Isaiia la Moscova spre a-i cere țarului să protesteze pe lîngă imperiali, care intensificaseră catolicizarea populației transilvănene. Solia avea și misiunea să stăruie pentru organizarea unei acțiuni imediate care să ducă la eliberarea popoarelor ortodoxe de sub turci.⁶⁵ Este interesant de menționat faptul că în tratatul pe care îl încheie la 28 decembrie 1688 (stil nou) solii lui Șerban Cantacuzino (domnitorul murise între timp) cu țarii Rusiei, Ioan și Petru, domnitorul muntean este numit „voievod și suveran al tuturor ortodocșilor creștini”⁶⁶ (s.n.), adică și al celor din sudul Dunării, ceea ce dezvăluie rolul pe care cei doi țari îl atribuiau lui Șerban vodă în organizarea luptei antiotomane din întreaga Peninsulă Balcanică.

Deși alianța cu Rusia a fost lipsită de urmări practice pentru Țara Românească, deoarece solii au revenit după moartea domnului muntean, ea a avut,

⁵⁹ Cf. I. Radonič, *Situațiunea internațională a principatului Țării Românești în vremea lui Șerban Cantacuzino (1678—1688)*, în „Analele Acad. Rom. Mem. Secț. Ist., seria II-a, tom. XXXVI, 1914, p. 950.

⁶⁰ Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 42.

⁶¹ *Ibidem*, p. 43.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 125 și 127.

⁶⁴ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 178.

⁶⁵ Cf. Mihail Dan, *Știri privitoare la istoria țărilor române în cronicile ucrainene*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. II, Edit. Academiei, București, 1957, p. 249.

⁶⁶ Ion Ionașcu, Petre Bărbulescu și Gheorghe Gheorghe, *Relațiile internaționale ale României în documente (1368—1900)*, Edit., politică, București, 1971, p. 197.

în schimb, un rol de seamă în politica balcanică a țărilor. Șerban Cantacuzino a fost acela care a încurajat, în 1688, izbucnirea „primei răscoale naționale bulgare”.⁶⁷

În concluzie, putem spune că, prin politica sa, Șerban vodă a reușit să păstreze în tot timpul domniei sale un echilibru constant între Viena, Constantinopol, Moscova și Varșovia, politică sesizată excelent de cronicarul Ion Neculce: „Și să agiunsesse Șerban-vodă și cu nemții, și cu moscul, și cu leșii”⁶⁸ (s.n.). Într-adevăr, el a intuit, ca nimeni altul, faptul că planurile sale converg cu ale marilor săi vecini numai pînă la un anumit punct, iar orice greșeală poate duce la distrugerea Țării Românești cu a cărei soartă se identifica.⁶⁹

Domnitorul n-a ajuns însă să-și pună în aplicare planul său de luptă, deoarece la 29 octombrie/9 noiembrie 1688, înaintea parafării tratatului cu imperialii, Șerban Cantacuzino a murit, iar tronul Țării Românești a fost ocupat de Constantin Brîncoveanu (1688—1714), nepotul său.

Prin acțiunile sale, Șerban vodă a urmărit realizarea unui mare plan politic, în cadrul căruia Țara Românească era chemată să joace un rol politic european.⁷⁰ Între altele, ea trebuia să accelereze procesul descompunerii Imperiului otoman în Europa. În sfîrșit, meritul lui Șerban Cantacuzino este și acela de a fi trasat coordonatele politicii externe a celor trei țări române, deschizînd calea pe care o vor urma Constantin Brîncoveanu în Țara Românească și Dimitrie Cantemir în Moldova.

⁶⁷ Cf. Ivan Ducev Petăr, *Parcevici și încercările de eliberare ale popoarelor balcanice de sub stăpînirea turcească, în Relații româno-bulgare de-a lungul veacurilor (sec. XII—XIX)*, vol. I, Edit. Academiei, București, 1971, p. 186.

⁶⁸ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 168.

⁶⁹ Cf. Radu Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 134.

⁷⁰ Cf. Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 48.